

Kormos és Nagy László örökzöldben, a két gyászvers (Kormos és Nagy váratlan halála között mindössze négy hónap telt el) közül az első egy kissé megforgatott Kormos-idézettel zárul, tehát a rím is kölcsönrím: „SÍRUNK, MERT GAZDÁNK NEM PANASZKODIK. / BÁRÁNYUNKAT ESZIK A FARKASOK. / A KIRÁLYDINNYÉS HOMOK VÉRNYELŐ. / UTAT MUTATNI CSILLAG NEM RAGYOG”. Kormos István *Pásztorok* című, kései, „Korniss Dezső festményére” írott verséből való a szemelvény. Nagyjából ugyanakkor Nagy is írt Korniss-hódolót (*pásztóRablók*). A nem egészen szöveghű átvétel csak a nagybetűs írásmód jelöli, ez a betét-íráskép viszont Nagy Lászlónál jellemzőbb, és nem csak a *Menyegzőben*. Tóth Erzsébet versei sok ilyen titkos kis kapcsolatot tudnak, mikro-verscsodát súgnak, többszöröző jelentéselemeket úsztatnak a felszín alatt, forgatják a szavakat váratlan, alig észlelhető hívások felé. S jellemző rá az is, hogy a Kormos írta, a nyolcsoros strófában az idézett második négy sort nyitó egységet – „Szegény hazánk nagy rühes legelő” – Tóth szíve lecsereéli a harmadik szakasz egy sorára: „Sírunk, mert gazdánk nem panaszkodik”.

Költészettechnikai analízis lenne a szabad versek garmadájába bekalózkodó szonett (*Pillanatképek – Lehet*), másutt a „tizennégy sorig tart az élet. / A tizenötödik sort már nem lehet kibírni” (*A tizenötödik sor*) sorok széttördelt formájának kritikai reflexió alá vétele. Egyáltalán: elindulni újra, sokadszor az életműben. Az első kötet – s egyben a gyűjteményes kötet – mottójától: „*Szelíd csikónyakát föl-emeli a reggel: / Kedves Gazdám, és most mi lesz?*” Miért a kicsinyítő Ady-parafraízis, *A ló kérdez két sorra és csikóra csupaszítása*?

Tóth Erzsébet versvilága sokkal változatosabb, rejtelmesebb, kiszolgáltatottabb, emeltebb, mint általában gondoljuk. Jelen dolgozat örül, ha – elismeréssel és kritikával – minden irányba kissé jobban megnyithatta az életmű ablakait. (*Nap, Napkút*)

TARJÁN TAMÁS

Egy kultúrmagyar önarcképe

ALBERT PÁL: ALKALMAK, 2.

Az *Alkalmak* első kötetének recenzense, Gerold László másfél évtizeddel(!) ezelőtt megjegyezte, hogy a Párizsban élő Albert Pál (sokak által ismert valódi nevén: Sipos Gyula) kritikai írásainak sajátos értékét két dolog adja. Egyrészt az, *ahogyan* Párizsból nézve szemügyre veszi a magyar irodalmat, másrészt pedig az, hogy „a magyar műveket világirodalmiakkal hozza kapcsolatba”. S hozzáteszi, hogy ezek a világirodalmi párhuzamok „sohasem formálisan hivalkodók, vagy kioktatóan fölényeskedők”. A második kötet, amely a kiadó és a gondos szerkesztő, Wilhelm András jóvoltából végül javított és bővített kiadásban megjelenhetett, a szerzőnek a modern francia irodalomról, a nemzetközi képzőművészet és színház Párizsban lecsapódó jelenségeiről szóló, fél évszázadon át töretlen szorgalommal írott cikkeket tartalmazza. Ha belenézünk a tartalomjegyzékbe, alighanem elszédülünk a nevek, az előadások, a kiállítások és egyéb kulturális események szédítő sokasága láttán.

Albert Pál ugyanis (aki, mint elmagyarázza, nem holmi szerepjáték vagy politikai konspiráció kedvéért választotta ezt az írói álnevet, illetve publikált felváltva polgári és írói nevén, hanem gyakorlati okokból) egészen különleges embertípus képviselőjévé formálta magát az 1956-ot követő évtizedek során. Ha a franciák Arisztotelészt parafrazálva beszélnek „animal politique”-ről, vagyis arról a politikus-fajtáról, aki teljes egészében, szinte zsigerileg, ösztöneinek működésében is azonosul a szerepével, akkor szerzőnket „animal culturelnak” lehetne nevezni. Olyan embert értve ezen, akinek mindennapi kenyere az irodalom és a művészetek, aki nem csupán kedvvel és szakavatottan fogyasztja a kulturális termékeket, hanem azonnal megemészti, feldolgozza és továbbadja azokat, s akinek az élete alig-alig különbözik ettől a folyamattól. Távolról sem csak arról van szó, hogy adott egy ember, akit irodalomszeretete, érzékenysége és nem kis mértékben fullánkos nyelvű harciassága is a kritikusi szerepre predestinált, s hogy ezt az embert a sors Európa másik felébe sodorta. Van egy – számomra egészen megható – vonása ennek az embertípusnak, amelyhez nem sokan tartoznak. Kultúránk emigrációba kényszerült képviselői között Sipos Gyula annak a magatartásnak a képviselője, amely *morális feladatként* fogta fel a kultúrafogyasztást, a nyugati műveltség megszerzését. A kötetben hét és félszáz oldalon sorakozó szövegek nem csak arról győznek meg bennünket, hogy írójuk irodalom és művészet nélkül nem tudna élni, hanem arról is, hogy *küldetésszerűen* olvas, jár színházba és kiállításokra. Értjük a helyzetet: a Kádár-rezsim évtizedei alatt a nyugaton élő kultúrma-gyar joggal érezhette úgy, hogy az otthon maradtak *helyett* is olvas, hiszen első kézből találkozik azokkal az alkotásokkal, amelyekhez honfitársai csak nagy nehézségek árán vagy sehogyan sem juthattak hozzá.

A nyugaton élő magyarokról szerzett (persze, távolról sem reprezentatív) tapasztalataim alapján Sipos Gyulát egy még kisebb körben tudnám elhelyezni. A fentebb említett egzisztenciális szituáció ugyanis félrevezető lehet. A nyugati magyar úgy élhette meg a saját helyzetét, mint az éleslátás nélkülözhetetlen, s egyben elégséges feltételét. Olyan szemszögből tekinthetett az anyaország és a nyugati világ politikai és kulturális állapotára, amely szemszög az otthoniak számára evidensen nem állt rendelkezésre. Ez a tévedhetetlenség illúzióját kelthette, s magam is sokszor találkoztam kinti honfitársaim közül olyanokkal, akik nem is leplezett fölénnyel oktattak ki nem csupán arról, hogy mi történik az őket befogadó országban, de arról is, hogy milyen a valóságos helyzet otthon, Magyarországon. Jól emlékszem az elképedt bosszankodásnak és az kuncogó neheztelésnek az egyvelegére, amit ilyenkor éreztem: ezek az emberek tényleg azt hiszik, hogy Magyarországon megszűnt a kultúra és a gondolkodás? Hogy bármilyen vasfüggöny teljesen elzárhat minket a világ szabad részétől? Albert Pál/Sipos Gyula kritikusi és művészeti írói munkásságában ténylegesen az az egyedi, hogy ennek a mentalitásnak nyoma sincs nála. De nem csak a rendszerváltás óta nincs nyoma, de nem volt észlelhető már a hatvanas évek elején sem. Amikor először találkoztam vele személyesen (ennek szerintem huszonöt éve), az volt róla az első benyomásom, hogy *örül* a jelenlétemnek Párizsban. Mégpedig azért, mert nem kioktatni akar, hanem megtudni tőlem, amit az otthoni dolgokról még nem tud. (Amúgy mindent tudott, és mindent jobban tudott, mint én.) Ez a magatartás lépten-nyomon tükröződik a

kötet írásaiban. Valamely francia író portréjának megformálása közben ugyanúgy figyelembe veszi az esetleg létező otthoni kommentárokat, mint a párizsi elemzéseket; és minden kétséget kizáróan *elbhiszi*, hogy a távoli kis Magyarországról is lehet olyan jól látni a francia kulturális élet fejleményeit, mint testközelből.

Ehhez nagyon nagyfokú alázat kell, a kultúra, a műveltség, általában a szellemi létforma mélységes tisztelete. S ez még akkor is így van, ha Sipos Gyuláról hazai ismerőseinek elsősorban félelmetes jelzős szerkezetei jutnak eszébe, azok a miniportrék, amelyeket pár szónyi terjedelemben tudott elővarázsolni irodalmi életünk egy-egy alakjáról. Ilyenkor valószínűleg mindenkinek eszébe jutott a fullánkos nyelvű kritikus *bon mot*-in derülve, hogy a következő vajon nem róla magáról fog-e szólni? A mostani könyvet bevezető *Adlocutio* önportréja természetesen a végletekig szerény. „Gyarló és fakó életünk így mindössze kulturális *alkalmak* hézagos sorozata: libidinális fogyasztás és némi önigazoló, verbális és írott elszámolás, a csekélyke hasznosítás ígéretével...” És már sorolja is a „hézagokat”, Cocteau, Larbaud, Leiris, Blanchot, Yourcenar nevét, meg mindazokét, akikről még írhatott volna a XX. század francia irodalmából. A hiányok sejtetésével még gazdagabbnak tűnik fel előttünk a kötetbe került „ismertetések” sora. Albert Pál „emelt fővel” vállalja, hogy nem irodalomtörténetet ír, egyszerűen „csak” ismertet. Valójában azonban jóval többet tesz ennél. Egy-egy írói arckép felvázolása közben a francia politikai és kulturális életnek, a művek születésekor zajló elméleti vitáknak, a különböző művészeti ágak egyenlőtlen fejlődésének és folyamatos egymásra hatásának olyan gazdag háttérösszefüggéseit villantja fel, hogy a hazai érdeklődőnek csak el kell indulnia egy-egy utalás lánccolat nyomában, hogy felgöngyölítsen egy virtuális gondolatmenetet, amely már ténylegesen irodalom- és eszmetörténeti érvényű felismeréseket ígér. Erősen hatnak az olvasóra ezek az írások, amint azt az előbbi, részemről szokatlanul hosszúra nyújtott mondat is bizonyítja.

Albert Pál ugyanis mondatzuhatagokban (Gerold szerint „lavinákban”) gondolkodik, stílusa egyedi és összetéveszthetetlen. Az olvasónak néha bizony nehézségeket okoz a kódolt üzenetek megfejtése, az allúziók felfejtése, a néha csak kezdőbetűkkel jelzett személyek azonosítása. Be kell vallanom, hogy a szerző és az általa elsősorban tárgyalt korszak viszonylagos, de talán az átlagosnál jobb ismeretében is maradtak olyan utalások némelyik szövegben, amelyeket nem tudtam értelmezni. Ilyenkor kicsit bosszankodtam, egyrészt amiatt, hogy miért vagyok ilyen műveletlen, másrészt viszont kissé nehezteltem a szerzőre, hogy miért nem beszél egyértelműbben. De hozzá kell tennem: az Albert Pál néven jegyzett írások érdekes sajátossága, hogy végeredményben akkor is élvezhetők, ha az ember nem ért mindent pontosan. Ha egyetlen jelzővel próbálnám ezt az írásmódot jellemezni, azt mondanám, hogy olyan érzésünk támad olvasás közben, mint amikor egy rendkívül bonyolult dísztett, a dekorációba az épület szerkezetét is bevonó barokk templomban sétálunk. Ugyan hány látogató érti meg valamennyi freskó, szobor, kultikus elem funkcióját? Valószínűleg nagyon kevés. Az épület-élmény mégis zavartalan, főleg, ha el tudjuk engedni a mindent-értelmezés, mindent-azonosítás bölcsészekre jellemző vágyát. Ha ez sikerül, akkor a nevek, események, áramlatok zuhatagából lassan kibontakozik egy irodalmi-kulturális tájkép, *paysage*, ahogy a szerző választott hazájában mondanák. A huszadik századi francia iroda-

lom és humán tudományok időben-térben kibomló körképe ez (nem a Feszty-féle gondolkodás), s a körkép-jelleget mit sem zavarja az a tény, hogy *mindenről* még a legműveltebb „ismertető” sem számolhat be. A „couleur du temps”, a „színe az időnek” előtűnik az Albert Pál/Sipos Gyula-féle lakmuspapíron – és elképzeltelhető-e ennél nagyobb dicséret ebben a műfajban?

Folytatva a barokk templom hasonlatát, a kötet írásainak belső terében otthonosan érezhetjük magunkat akkor is, ha nem minden tetszik vagy nem mindenben értünk egyet a szerzővel. Elképzelt templomunkban is bőven akadhatnak ítélezésünkbe, vagy egyszerűen csak tetszésünk küllőibe akadó ábrázolatok, ékítmények, tanító célzatú üzenetek. A szóba kerülő, akár csak megemlített írókról való véleményünk is különbözhet Albert Pálétól. Hogyan is lehetne másként, hiszen a kritikustól elvárhatjuk, hogy ítélete markáns, rá jellemző és megalapozott legyen, s ezek közül a jelzők közül néhanap mintha fontosabb lenne a „markáns” és a „rá jellemző”, mint a megalapozottság erénye... *Teljesen* megalapozott kritikai vélemény ugyanis nem létezik, ami nem jelenti azt, hogy ne választaná el óriási távolság az igazi kritikus teljesítményt a publicisztikusan szubjektív handabandázástól. De minden kritikában óhatatlanul marad valamilyen alanyi mozzanat, amely jó esetben az ítézés személyes védjegyeként működik, mint amikor a hajdani templom-építők odavesték a monogramjukat egy-egy téglába vagy pillérbe. Az *Alkalmak* szerzője egyetlen alkalmat sem mulaszt el, amikor jelezheti saját értékvilágának koordinátáit; honfitársairól szólván a legindulatosabb, persze; szarkazmusa néha akár sértő is lehet annak az olvasatában, akibe éppen belecsíp. „Politikailag inkorrektnek” azonban mégsem nevezném, mivel mindig ott érezzük mögötte a széleskörű műveltséget, az évtizedek alatt kialakított ítélkezési elveket, vagyis azt, hogy sohasem *csupán* a kipécézett szerzőről van szó nála, hanem mindig jelenségekről, értékválasztásokról, amelyeknek egzisztenciális tétje van.

Ennek illusztrálására egyetlen példát említenék lezárásul, nevezetesen a kötetben szereplő nekrológokat. A nekrológ nehéz és fontos műfaj; egy alkotó éppen lezárult életművét kell mérlegre tenni ilyenkor. A búcsúztató írás ezért sokszorosán árulkodó írójának elfogultságaira, ismereteinek alaposágára és a tárgyilagosságra való törekvésére nézvést. Albert Pál nekrológjai elképesztően hibátlanok, s itt nem csak tárgyi tudásának pontosságára gondolok, hanem a mesterien elhelyezett értékhangsúlyok helytállóságára is. Árgus szemmel olvastam például, amit Sartre-ról vagy Barthes-ról írt, két olyan szerzőről, akik különösen közel állnak hozzám. El nem tudtam volna képzelni, hogy ne találjak valami vitatni valót ezekben az írásokban. Ahogy Füst Milán mondta: hogyan érthetnénk egyet valakivel, aki idősebb nálunk, és radikálisan különbözően alakult az élete, mint a miénk? Nos, ez a vitakozó hajlam e cikkek végére érve elolvadt bennem. Csak csodálni tudtam a kiegyensúlyozottságnak és a személyességnek, a pontos prezentációnak és a judiciumnak ezt a finoman összedolgozott együttesét, amely valóban túllép az ellenfél vagy a barát pozícióján. Képet ad ezekről a korszakokat meghatározó személyiségekről, s nem túlzás azt mondani, hogy rajtuk keresztül mindenki elfogadható érvényű tanúságot tesz saját koráról. (*Kortárs*)